

WILLIAM STYRON

SOPHIINA VOLBA

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

[...] A v tom okamžiku přešel z polohy trestající necitelnosti do otevřeného útoku, „*Peut-être* po všech těchhle miešoncích,“ řekl a upřel oči na Sophii, „snad mi můžeš vysvětlit, jak to, že jsi tady, ze všech těch lidí právě ty, procházíš se po všutkých těch ulicích, namočená v těch vyzývavých voňavkách, oddáváš se tajně neřesti ne s jedním, ale zrovna se dvěma – jen si to spočítejte, dámy a pánové – se dvěma chiropraktiky. Prostě kuješ železo, dokud je řeřavé, abych neužil starego dobrego přísloví, zatímco v *Osvětimi* čekají pořád miliony mrtvých na odpověď.“ Náhle parodie zanechal. „Řekni mi, čím to, že ty, krásná Zawistowska, chodíš po zemi živých? Čím to, žes mohla dýchat čistý polský vzduch, zatímco se *davy lidí v Osvětimi pomalu dusily v plynu?* Vděčíš za to snad těm svým dobrým nádherným trikům a své mazané taktice, která dřímá v tvé roztomilé hlavičce? Odpověď by byla víc než vítaná.“

Sophii se z hrdla vydral hrozný sten, tak silný a mučivý, že by byl musel být slyšet v celém sále, nebýt hysterického skřehotání sester Andrewsových. Marie ve svých mukách na Kalvárii snad nemohla vydat zvuk blednější. Otočil jsem se a podíval na Sophii. Ta se zatím vrhla tvář na stůl, takže jsem jí do obličeje neviděl, a ruce sevřené v pěst, s klouby smrtelně zbledlémi, marně tiskla k uším. Slzy se jí řinuly z očí a dopadaly na kropenatou umakartovou desku stolečku. Zaslechl jsem myslím jen přidušené: „Ne! Ne! *Menteur!* To je lež!“

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

8. kapitola, asi polovina knihy, když Stingo a Sophie čekají na Nathanův příchod, aby oslavili jeho (vymyšlený) pracovní úspěch. Nathan dorazil pod vlivem drog, uráží Sophii a útočí na její nejcitlivější místo – pobyt v Osvětimi. Po tomto výstupu se dvojice na krátko rozchází.

Vypravěč, jehož jméno zpočátku neznáme, pracuje v newyorském nakladatelství a posuzuje rukopisy, které poté doporučuje k vydání. Toto zaměstnání ho nebaví, ale zároveň z něj načerpává inspiraci, protože by chtěl napsat knihu. Ani není moc zklamaný, když je vyhozen. Je mladý (22 let), pochází z Jihu, nyní bydlí sám a se ženami nemá zkušenosti. Protože nemá práci, je nucen si sehnat levnější byt. Otec mu sice poslal peníze z dědictví po tetě (teta je získala prodejem otroka), ale vypravěč nechce příliš utrácet. Nastěhuje se do domu Yetti Zimmermanové, který je celý vymalovaný růžovou barvou a kde už žije několik Židů. Ještě víc než růžová barva pokoje vyděsí vypravěče zvuky z probíhající soulože, které se ozývají z pokoje nad ním.

Od domácího se vypravěč Stingo dozví, že nad ním bydlí jistá Sophie (Zofia) Zawistowska a její partner Nathan Landau. Když Stingo Sophii potká, okamžitě se do ní zamiluje. Je sice starší než on, ale je velmi krásná – je to štíhlá blondýnka s modrýma očima. Na ruce má vytetované číslo z koncentračního tábora Osvětim, je z polského Krakova a miluje vážnou hudbu. Nathan působí také sympaticky, dobírá si Stinga za jeho jižanský původ. Pracuje ve výzkumné laboratoři jako biolog. Jeho vztah se Sophií je bouřlivý, často se hádají a rozcházejí. Stinga mají oba rádi a pozvou ho s sebou na výlet. Zde začíná Sophiino vyprávění, odhalování pohnutého osudu, které se prolíná celou knihou.

Sophie měla hezké dětství, její otec Zbygniew Biegansky pracoval jako univerzitní profesor. V rodině se mluvilo německy, Sophie mluví plynule, umí také francouzštinu, jidiš a ruštinu. Brzy se vdala za Kazimíra. Otec i manžel byli zastřeleni při nacistickém shromáždění na univerzitě a ji velice mrzí, že se s manželem pohádala, a doufá, že si i přesto uvědomoval, že ho měla ráda. Poté se

odstěhovala do Varšavy a po válce, roku 1945, do New Yorku. Zde našla práci u židovského chiropraktika, doktora Blackstocka, dělá mu asistentku několik dní v týdnu. S Nathanem se seznámila v knihovně, kde se jí udělalo špatně a on jí pomohl. Také vzpomíná na to, jak ji neznámá ruka zneužila v metru, ona se zhroutila a dlouho dávala znovu dohromady. Postupem času Stingo odhaluje další Sophiiny osudy, například zjistí, že měla ve Varšavě milence. Otec Stingovi nabízí práci na Jihu, ale on to odmítá, aby mohl být Sophii nablízku. Nathan si vyžádá jeho literární pokusy a chválí je, ale když má později záchvat zuřivosti, vyčte Stingovi, že kopíruje jiné autory.

Na dalším společném výletě se Stingo seznámí s Leslie, která otevřeně mluví o sexu, což Stinga přitahuje. Domluví si schůzku u Leslie doma, od které Stingo očekává, že získá konečně zkušenosti. Jenže Leslie se chce jen líbat, víc Stingovi nedovolí. Nakonec se mu zhroutí v náručí, pláče a přiznává, že je panna. Poté už se nikdy neviděli.

Při dalším svěřování se Stingo doví, jak se Sophie dostala roku 1943 do koncentračního tábora, i když není Židovka, a jak se jí tam vedlo. Pašovala maso pro nemocnou matku a byla odhalena. Díky tomu, že uměla výborně německy, se dostala na lepší pozici. Nebyla pouhý vězeň, ale pracovala v kanceláři Rudolfa Hesse jako zapisovatelka. Sophii se Hess líbil a rozhodla se, že ho svede, aby nad ním měla moc. Proti koncentračnímu táboru jsou pro ni Nathanovy zuřivé scény malicherné. Je to její zachránce, což ostatní včetně Stinga nemůžou pochopit.

Stingův otec má přijet na návštěvu. Před příjezdem čekají Sophie a Stingo na Nathana v restauraci, aby oslavili jeho úspěch v práci, prý udělal ohromný objev, zřejmě v léčbě rakoviny. Nathan dorazí rozzuřený a před všemi na Sophii křičí, že je coura a podvádí ho se svým šéfem. Sophie se mu vše snaží vysvětlit, ale když na ni Nathan útočí otázkou, jak je možné, že přežila Osvětim, rozbrečí se. Stingo musí pro otce na nádraží, a když se vrací, zjišťuje, že Sophie i Nathan si sbalili věci, protože se rozešli a odstěhovali se z domu. Sophie se se Stingem nadále vídá a vypráví mu dál svůj příběh.

Sophiin otec byl antisemita a podporoval plán totálního vyhlazení Židů. Sepsal pamflet, který měla Sophie přeložit do němčiny a šířit. Ukazuje se, že svého otce svým způsobem nenáviděla za to, jak na ni byl tvrdý. Během práce pro Hesse si Sophii vyhlédla hospodyně paní Hessové Wilhelmína. Byla to lesbička, začala Sophii hladit a líbat v klíně a ona se nebránila. Byly vyrušeny Hessem a ten později Sophii řekl, že homosexualitu odsuzuje. Povídají si stále častěji, dívají se spolu z okna na koně a Hess se zajímá o Sophiin osud. Je zřejmé, že se mu Sophie líbí, ale bojuje sám se sebou, aby jí nepodleh. Navíc má být brzy přeložen. Dokud je v táboře, chce Sophie docílit toho, aby se zachránil její syn Jan, který byl umístěn do dětského oddělení. Sophie by ho ráda alespoň objala. Hess jí to slíbil, ale svůj slib nesplnil.

Také Stingo vzpomíná na to, co prožil. Jeho maminka byla nemocná a nemohla chodit. Měl za úkol jí zatopit, ale místo toho odjel s kamarády a nechal ji bez pomoci. Stále ho trápí pocit viny. Vše se mu víc vybavuje, když je tu otec na návštěvě. Mezitím se Nathan k Sophii vrací a žádá ji o ruku. Společně se zdrogují a jsou zastaveni policistou. Sophii se podaří případ uhladit, ale vše opět končí tím, že ji Nathan obviňuje z nevěry, je nepřičetný a hrubý. Sophii dokonce skope a zlomí jí žebro.

Trpící Sophie svěřuje na pláži Stingovi, že měla po smrti manžela milence Josefa, s jehož sestrou Wandou byly přítelkyně. Josef zabíjel strunou lidi, kteří udávali Židy, a nakonec byl sám zabit. Wanda po Sophii chtěla, aby také pracovala v odboji, ale Sophie se bála kvůli svým dětem Janovi a Evě. Stingovi se líbí Sophiiny bílé plavky a její sexuální otevřenost. Sophie to vycítí a přiměje ho, aby se spolu koupali nazí. Poté si všimne, že je Stingo vzrušený, udělá mu dobře a je ráda, že jí přiznal svůj nezdar s Leslie. Po erotických hrátkách však skočí do moře a plave co nejdál, chce se utopit. Stingo ji zachrání a dál si povídají o Osvětimi. Wanda zde byla také vězněna a chtěla po Sophii, aby v pokoji Hessovy dcery Emy ukradla rádio, které by využili v odboji. Sophie se o to pokusí, ale byla Emou přistižena a omdlela.

Nathan rozhodl, že pojedou na svatební cestu na Jih a Stingo je bude provázet. Oznamují mu, že se chtějí vzít. Krátce nato má Stingo telefonát – volá mu Nathanův brat Larry, lékař – a sděluje mu, že Nathan není vědec, ale jen pomocná síla. Trpí schizofrenií a navíc bere drogy. Larry Stinga prosí, aby mu dal vědět, kdyby se jeho stav i nadále zhoršoval. Stingo na několik dní odjíždí k příteli a seznamuje se tam s dívkou. Rád by se s ní miloval, ale ona je svolná jen k uspokojování rukou, což Stinga brzy

přestane bavit. Je našťvaný a křičí na ni urážky. Stingovi telefonují z domu, že měl Nathan další záchvat, a Sophie potřebuje pomoc. Rychle se tedy balí a odjíždí. Nathan je šílený, má dokonce zbraň, ze které vystřelí. Stingo bere osud Sophie do svých rukou – chce, aby si zabalila své věci a odjela s ním do bezpečí, na Jih. Sophie už dříve hodně pila a nyní si potřebuje přihnout stále častěji. Stingo si maluje, že se vezmou, protože na konzervativním Jihu je žití na hromádce nepříjemné, a jak spolu budou hospodařit a mít děti.

Sophie mu v hotelovém pokoji vypráví zbytek svého příběhu a až nyní odhaluje všechno. Když byla s dětmi dovezena do Osvětimi, probíhala tzv. selekce. Doktor Fritz Je Mand non Niemand (jak ho Stingo nazval) byl opilý, Sophie se mu líbila a vyptával se jí, zda věří v Boha. Sophie řekla, že je věřící, a on jí opáčil, že Bůh si k sobě rád povolává ovečky. Dal jí vybrat, které dítě pošle do plynu a které si může ponechat. Sophie nechtěla volit, ale on jí řekl, že pokud si jedno z dětí nevybere, odvedou obě. Zoufalá Sophie odstrčila Evu a ponechala si Jana. Neví ale, co se s ním stalo. Pořád doufala, že ještě žije, i když si je vědomá toho, jak malou šanci na přežití měl.

V noci se Sophie a Stingo několikrát milují. Až později Stingovi dochází, že to byla pro Sophii jen jakási forma úlevy a možnost na chvíli zapomenout. Když se Stingo vzbudil, Sophie už v hotelu nebyla a zaměstnanec hotelu Stingovi řekl, že telefonovala s Nathanem. Když se Stingo konečně dostal zpátky do Brooklynu, byli už Nathan i Sophie mrtví. Spáchali společnou sebevraždu kyanidem, zemřeli v objetí.

- **téma a motiv**

téma: Nathanova zloba

motivy: voňavka, chiropraktik, Osvětim

- **časoprostor**

prostor: New York – Brooklyn, nejčastěji dům Yetti Zimmermanové (v Sophiině vyprávění koncentrační tábor Osvětim – Brzezinka, Polsko aj.)

čas: rok 1947, léto a podzim (v Sophiině vyprávění i doba válečná a předválečná)

- **kompoziční výstavba**

- kniha je rozdělena do 16 poměrně dlouhých kapitol

- děj se odvíjí chronologicky s mnoha retrospektivními pasážemi (Sophiina vyprávění)

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika

psychologický román s autobiografickými rysy (text obsahuje i rysy historického románu, eseje, literatury faktu) → román je možné označit za postmoderní

- **vypravěč / lyrický subjekt**

ich-forma (vypravěčem je Stingo, začínající spisovatel)

- **postava**

Stingo – pochází z amerického Jihu – z Virgínie, Styronovo alter-ego – postava se silně autobiografickými rysy, začínající dvaadvacetiletý nadaný spisovatel, zamilovaný do Sophie, po většinu knihy panik, je mladicky naivní

Sophie Zawistowska – Polka z Krakova, Nežidovka, traumatizovaná prožitkem pobytu v Osvětimi, blondýnka s modrými očima = árijské rysy, miluje klasickou hudbu, hovoří plynule francouzsky a německy, byla vdaná a měla dvě děti, byla věřící, ale po Osvětimi víru ztratila, upnula se na Nathana a slepě ho milovala, touží po novém lepším životě, ale stále trpí pocity viny, je velmi citlivá, má ráda sex

Nathan Landau – Američan, Žid, schizofrenik závislý na drogách, v důsledku toho lhář, má dvě podoby – dokáže být milý, pracovitý, obětavý, vtipný, ale pod drogami je zlý, urážející, žárlivý a násilnický

Larry – bratr Nathana, lékař, starostlivý

Yetti Zimmermannová – majitelka domu, v němž ústřední trojice bydlí, je tolerantní, dovoluje svým nájemníkům návštěvy opačného pohlaví

Leslie – dívka, která chodí k psychologovi, ačkoli žádné zvláštní problémy nemá, je schopná vulgárně mluvit o sexu, což budí dojem, že je náruživá, ale ve skutečnosti je panna (× skutečné problémy Sophie)

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč – Nathan, Sophie

pásmo vypravěče v ich-formě (Stingo)

- **typy promluv**

Nathanův monolog, Sophie odpovídá až v závěru a minimalisticky

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

francouzská slova *Peut-être, Menteur!*

polská slova *miešoncich, všutkých těch ulicach, starego dobrego*

ironie *jen si to spočítejte, dámy a pánové*

ustálené spojení slov *kuješ železo, dokud je řeřavé*

básnické vyjádření *chodíš po zemi živých*

zdrobnělina *hlavičce, stoleček*

onomatopoeie *skřehotání*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

epiteton *trestající necitelnost; vyzývavé voňavky; hrozný sten, silný a mučivý; smrtelně zbledlé klouby*

metafora *namočená ve voňavkách*

eufemismus *oddáváš se tajně neřesti*

personifikace *sten se vydral z hrdla*

hyperbola *musel být slyšet v celém sále*

přírovnání *Marie ve svých mukách na Kalvárii snad nemohla vydat zvuk bědnější.*

oxymóron *v Osvětlení čekají pořád miliony mrtvých na odpověď*

v celém románu:

- Sophiina mluva obsahuje chyby ve skloňování a časování, angličtinu ještě tolik neovládá

- otevřené popisování sexuálních scén

- využití francouzských, německých a polských slov

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

2. polovina 20. století

William Clark Styron, Jr. (1925–2006)

- americký prozaik – romanopisec a esejista
- narozen na Jihu, ve Virginii (sám Styron vnímal toto území jako zaostalé)
- jeho prarodiče ještě měli otroky, ale jeho rodiče již byli modernější
- představitel tzv. jižanské prózy
- otec námořní inženýr, trpěl depresemi
- matka pocházela ze Severu, zemřela na rakovinu prsu, když mu bylo 14 let
- studoval Davidson College, poté Dukeovu univerzitu, zároveň prošel výcvikem u jednotky námořní pěchoty
- účastník 2. sv. války (boje v Tichomoří), přímých bojů se neúčastnil pro nízký věk
- od r. 1947 žil v New Yorku, navštěvoval kurz tvůrčího psaní a začal psát knihy
- pracoval jako nakladatelský redaktor, práce ho nenaplňovala
- první knihy měly úspěch, stal se spisovatelem z povolání
- byl odvolán do armády do války v Koreji, ale poté byl propuštěn kvůli oční vadě
- cestoval po Evropě, v Paříži spoluzakládal literární časopis Paris Review
- v Římě se seznámil se svojí budoucí manželkou Rose, vzali se roku 1953 a měli 4 děti
- roku 1985 ho postihl záchvat deprese
- nejznámější díla napsal v posledních 20 letech života
- držitel Pulitzerovy ceny (1968, za knihu *Doznání Nata Turnera*) a Americké knižní ceny
- zemřel na zápal plic v 81 letech

- jeho texty řeší otázku viny a trestu (navazuje na F. M. Dostojevského)
- ovlivněn W. Faulknerem – jižanské prostředí
- časté téma rasismu

Ulehni v temnotách – prvotina, román, velký úspěch – oceněno Římskou cenou

Dlouhá temná cesta, Chvilé v Terstu – počáteční krátké prózy

Dlouhý pochod – novela ironizující militarismus

Zapal tento dům – druhý román, o umělecké krizi

Doznání Nata Turnera – třetí Styronův román, vzbudil nevoli

- osud vzdělaného černocho, který vedl černošskou vzpouru r. 1831

- oceněn Pulitzerovou cenou

Na triplárně – jediné Styronovo drama

Tichý prach a jiné texty

Viditelná temnota – román o boji s depresí, silně autobiografické

Ráno na pobřeží – soubor tří povídek, vzpomínky na mládí

- **literární / obecně kulturní kontext**

Zobrazení druhé světové války ve světové literatuře:

východní literatura – Rusko

- oslavování hrdinství, popisování válečných scén

západní literatura – Evropa, USA

- líčení válečných hrůz

- satira, moderní postupy

Tzv. jižanská próza:

- autoři, kteří pocházejí z Jihu Spojených států, z území bývalé Konfederace

- vzniká od 20. let 20. století

- typicky jižanská témata: dozvuky otroctví, rasová diskriminace, násilí, tělesně a duševně postižení lidé, důraz na zemědělství, silná víra – protestantství
- pod vlivem modernismu, metoda proudu vědomí
- za typického představitele je považován Mark Twain, dále William Faulkner, Tennessee Williams a další
- A. Tate, J. C. Ransome, později R. P. Warren, T. Capote, W. Styron, W. Percy

Postmoderní literatura

- román nese i rysy postmoderny

Zobrazení druhé světové války a holocaustu ve světové literatuře – západní literatura

Thomas Keneally (*1935)

- australský prozaik, dramatik, herec
- román *Schindlerova archa*: námět k filmu Schindlerův seznam, zpracování osudů Oskara Schindlera – válečný zbohatlík, který chtěl zachránit tisícovku „svých židů“.

Robert Merle (1908–2004)

- francouzský prozaik, dramatik, překladatel
- profesor anglické a americké literatury
- účastník bojů o Dunkerque ve druhé světové válce
- román *Smrt je mým řemeslem*: životní příběh Rudolfa Langa, který vstoupil do NSDAP. Jeho úkolem je vést koncentrační tábor v Osvětimi. Zde má za úkol se co nejefektivněji zbavovat Židů.

Anne Franková (1929–1945)

- rodina žila do r. 1933 v Německu, po zvolení Adolfa Hitlera říšským kancléřem prchli do Amsterdamu v Holandsku, kde se skrývali v rodinné továrně
- Anna si během pobytu v úkrytu vedla deník, psala dopisy imaginární přítelkyni Kitty
- rodina žila v úkrytu do 4. 8. 1944 – byli zatčeni policií po telefonickém udání
- *Deník Anny Frankové*

Jižanská próza:

Mark Twain (1835–1910)

- Američan, humorista, novinář, předchůdce jižanské literatury
- Dobrodružství Toma Sawyera, Dobrodružství Huckleberryho Finna*

William Faulkner (1897–1962)

- jeho život silně ovlivnil jeho dílo
- z jižanské rodiny – bělošská rodina, černošští otroci (inspirace pro většinu próz = jižanská sága)
- účastník 1. světové války – pilot
- scenárista v Hollywoodu
- neměl rád publicitu
- psychologie jižanských lidí, výjimeční hrdinové, dějové odbočky, epizodičnost
- pomalá cesta ke čtenářům, obliba nejprve u Francouzů
- Divoké palmy, Vojákův žold, Hluk a vřava*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí, ale také úvahový a popisný

- **vysvětlení názvu díla:**

Sophiina volba – hrdinka příběhu Sophie je při příchodu do Osvětimi postavena před zrůdnou volbu – musí zvolit, které z jejích dětí bude okamžitě odvedeno do plynu

- Sophie však musela volit ve svém životě několikrát (Být antisemitou jako otec? Účastnit se odboje? Svést Rudolfa Hesse? Ukončit svůj život?)

- pojem „Sophiina volba“ se nyní používá pro označení jakéhokoli zásadního a těžkého rozhodnutí

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Tematika holocaustu je již neaktuální. Aktuální je poselství, které kniha nese – lidé by neměli podléhat fanatismu, neměli by odsuzovat jiné rasy, neměli by udávat apod.

- **pravděpodobný adresát:**

Kdokoli – román ukazuje, že každý z nás je součástí kolektivní viny, aniž by za to mohl.

- **určení smyslu díla:**

Kniha pokládá filozofické otázky: Existuje kolektivní vina? Co je zlo?

Příběh má ukázat hrůzy fašismu a jeho odraz na lidských duších, které zdeformoval a zničil. Také poukazuje na zaostalost amerického Jihu a problematiku rasismu.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

- jedná se o Styronův čtvrtý, poslední román

Námět ke knize údajně autora napadl při návštěvě Československa a polské Osvětimi roku 1974.

Kniha vyšla roku 1979 a vzbudila značný ohlas. V jižní Africe byla zakázána kvůli otevřené sexualitě a vulgárním výrazům. V Polsku byla zakázána kvůli přiznání polského antisemitismu. V roce 1980 se stala bestsellerem a získala Národní knižní cenu.

- román vyvolal rozporuplné pocity, autorovi bylo vyčítáno především to, že sám holocaust nezažil.

- **tematicky podobné dílo:**

Robert Merle – *Smrt je mým řemeslem*: životní příběh Rudolfa Langa, který vstoupil do NSDAP. Jeho úkolem je vést koncentrační tábor v Osvětimi. Zde má za úkol se co nejefektivněji zbavovat Židů.

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Filmová verze vznikla tři roky po vydání románu roku 1982. Film s Meryl Streepovou v hlavní roli byl nominován na 5 Oskarů, získal jediného právě za hlavní ženskou roli. Režie Alan J. Pakula.

Příběh má i podobu opery, libreto i hudbu vytvořil Brit Nicholas Maw.